

УДК 343.222.2

В. В. Висоцька, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26. Одеса. 65058. Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЮЮТЬСЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ОБМАНУ

У статті досліджений розвиток поняття попередження злочинності, розглянуті види та суб'єкти профілактики, викладені пропозиції щодо розробки комплексу заходів з профілактики злочинів, що вчинюються за допомогою обману

Ключові слова: профілактика, обман, спосіб, вчинення злочину, кримінальне право

Головним напрямом держави в боротьбі із злочинністю була і залишається профілактика.

Створення ефективної системи профілактики злочинів у сфері економіки є однією з актуальних проблем сучасності, вирішення якої для багатьох країн світу є надзвичайно важливою і складною справою.

Метою профілактики злочинів, як і метою боротьби із злочинністю, є протидія кримінальним процесам в суспільстві, скорочення злочинності і темпів її зростання, захист особистості, суспільства і держави від злочинних посягань.

Поняття «профілактика злочинності» може розумітися як в широкому, так і у вузькому сенсі. У широкому розумінні профілактика є синонімом попередження. У вузькому ж сенсі слова профілактикою вважаються заходи, спрямовані на виявлення та ліквідацію причин та умов конкретних злочинних діянь, а також на встановлення осіб, потенційно здатних вчинити злочин, з метою здійснення спрямованого попереджувального впливу [1, 333-335]. Слід зазначити, що поняття «профілактика злочинності» слід розуміти як один з етапів комплексного попередження злочинності, разом із «запобіганням» злочинів. Як нам уявляється, не можна вкладати різний сенс в термін «попередження», «профілактика» та «запобігання», оскільки в загальнополітичній, юридичній і філологічній літературі вони мають однакове значення.

Питання щодо необхідності попередження злочинів зародилося ще у часи глибокої давнини. Найбільші мислителі Давньої Греції — Платон і Аристотель у своїх філософських системах вперше відобразили ідею попередження злочинності. У період Нового часу дані ідеї розвивали Джон Локк, Шарль-Луї де Монтеск'є та інші мислителі. По-справжньому, з наукової точки зору на цю проблему звернув увагу Чезаре Беккарія. Так, він писав: «Краще попереджувати злочини, ніж карати за них. Це є метою будь-якого хорошого законодавства, яке, по суті, є мистецтвом вести людей до найвищого щастя чи до можливо меншого нещастя, якщо міркувати з точки зору співвідношення добра і зла в нашому житті» [2, 123]. Тобто, Ч. Беккарія підкреслює, що для ефективного запобігання злочинності необхідно зробити так, щоб закони були зрозумілими та простими, опікувалися б не певними суспільними верствами, а всіма без винятку громадянами, які повинні боятися не окремих осіб, а законів.

Значний внесок у наукове і прикладне дослідження питань попередження злочинів, що вчинюються за допомогою обману, в різні роки зробили: А. Алексєєв,

М. Бажанов, Ю. Баулін, В. Борисов, В. Голіна, І. Даньшин, А. Закалюк, В. Зеленецький, М. Камлик, М. Мельник, О. Перепелиця, В. Тацій, В. Туляков та ін.

Кримінальний обман з кримінально-правової і кримінологічної точок зору — самостійне правове явище, що виступає особливим способом вчинення злочину. У деяких випадках він успішно розпізнається потерпілими і правоохоронними органами та отримує відповідну правову оцінку. Проте у багатьох випадках кримінальний обман залишається латентним. Це пов'язано як із загальними причинами латентності злочинів, так і з особливим психологічним ставленням до даного способу вчинення злочину.

Учені-кримінологи виділяють різні **види** профілактики. Так, наприклад, Г. А. Аванесов виділяє наступні її види: соціальна, моральна, правова, кримінально- правова, кримінологічна, спеціальна [3, 406]. Проте ми розглянемо безпосередньо той вид, який направлений на боротьбу зі злочинами, тобто кримінологічний.

Під **кримінологічною профілактикою** традиційно розуміється система державних і суспільних заходів щодо виявлення і усунення (або нейтралізації) детермінантів злочинності. Будучи системою державних і суспільних заходів, профілактика злочинів є видом соціального управління.

В залежності від сфери охоплення заходів запобігання кримінологами виділяється загальне, спеціально-кримінологічне і індивідуальне запобігання злочинності [4, 442; 5, 194-195; 6, 271, 280].

На загальному рівні запобігання здійснюється в результаті сукупності економічних, політичних, правових, ідеологічних, організаційних і інших заходів, які не мають своїм спеціальним призначенням боротьбу із злочинністю і запобігання злочинам. Але вони створюють умови, що виключають саму можливість існування злочинності як соціального явища. Для цих заходів держави і суспільства профілактика злочинів — одна з «побічних» функцій. На цьому рівні діють суб'єкти (державні, обласні і місцеві органи влади і управління, громадські організації), для яких боротьба із злочинністю не є основною, проте вони сприяють їй за допомогою виконання своїх основних завдань. Сюди відносяться загальнодержавні заходи, направлені (прямо або — частіше — опосередковано) на детермінанти економічної злочинності, вчиненої шляхом обману.

Слід зазначити, що даний вид заходів запобігання об'єктивно має своєю спрямованістю викорінювання причин і умов існування злочинності, виступає як засіб, за допомогою якого в суспільстві досягається зниження рівня злочинності. Він перспективно і комплексно спрямовується на вдосконалення, гармонізацію суспільних відносин та усунення факторів злочинності. Однак попри всі принципові переваги загальносоціальних заходів нагальні потреби протидії злочинності потребують розробки заходів спеціально-кримінологічного попередження.

Спеціально-кримінологічний рівень. На даному рівні діють органи і суб'єкти, які здійснюють заходи, що спеціально створені для боротьби із злочинністю. На відміну від загальних і організаційно-правових заходів, спеціальні заходи профілактики прямо і безпосередньо впливають на злочинність, тобто це такі заходи, які цю функцію виконують безпосередньо.

Спеціально-кримінологічні заходи цілком обумовлені наявністю злочинності і безпосередньо направлені на усунення конкретних криміногенних чинників.

Суб'єктами проведення спеціальних заходів профілактики, безпосередньо направлених на запобігання злочинів у сфері економічної діяльності, можуть виступати, в першу чергу, підприємці, менеджери підприємств будь-якої організаційно- правової форми і форми власності, а також у певній мірі і інші суб'єкти економічних відносин — трудові колективи і громадські організації, представники внутрішньогосподарського, аудиторського і державного контролю (органи валютного і експортного контролю, податкова і митна служби, органи Антимонопольного комітету і Державного казначейства, Державної інспекції по торгівлі, якості товарів і

захисту прав споживачів і т. ін.), правоохоронні органи, органи виконавчої державної влади і місцевого самоврядування.

Індивідуальний рівень — це рівень конкретного індивіда. Профілактика індивідуального рівня — це робота з конкретною людиною, тобто така дія, яка в ідеалі повинна забезпечувати цілеспрямоване формування в особи таких якостей, які забезпечують законослухняність її поведінки. Суб'єкти індивідуальної профілактики — співробітники державних правоохоронних органів, працівники інших державних органів і установ; батьки і особи, що їх замінюють; окремі громадяни.

Оскільки за допомогою обману вчинюється багато злочинів, що завдають шкоди не лише окремим потерпілим, але і державі в цілому, в економічній сфері необхідно виробити систему профілактичних заходів, що дозволяють успішно розпізнавати кримінальний обман, адекватно реагувати на нього, як потерпілим, так і співробітникам правоохоронних органів, а в результаті — знизити кількість злочинів, що вчинюються за допомогою обману.

Можна виділити комплекс заходів, які є актуальними для профілактики злочинів, що вчинюються за допомогою обману в Україні:

1. Величезна робота має бути проведена ЗМІ по освітленню всіх заходів, що проводяться державними органами у напрямі профілактики економічної злочинності, а також по формуванню позитивної громадської думки про правоохоронну систему і результати її діяльності, відновленню довіри суспільства до правоохоронних органів. Немає сенсу боротися з таким кримінально-правовим і психологічним явищем, як обман, в обстановці недовіри до співробітників правоохоронних органів.

2. Мають бути розроблені заходи по вдосконаленню системи правової освіти громадян, що включають рекомендації для дій у випадках порушень їх прав і інтересів з боку як окремих громадян, так і посадових осіб. ЗМІ повинні інформувати громадян про нові способи обману (особливо у сфері приватизації, операцій з житлом, проведення всіляких вуличних ігор, лотерей та ін.).

3. Державні органи повинні сприяти організації на державних і регіональних телерадіоканалах України циклів постійних інформаційно-тематичних програм правоохоронної спрямованості, публікацій у пресі, поширенню серед населення листівок, брошур, буклетів про форми і методи самозахисту від злочинних посягань.

4. На спеціально-кримінологічному рівні правоохоронні органи повинні володіти інформацією про найбільш поширені місця, способи, суб'єктів кримінального обману. Має бути посилена боротьба з адміністративними та іншими правопорушеннями, що провокують вчинення кримінальних обманів: у сфері обміну валюти, у сфері операцій з нерухомістю, купівлі-продажу автотранспорту і так далі.

5. На жаль, серйозних видань, присвячених саме психологічній підготовці з потенційними обманщиками, дуже небагато, або дана література дуже дорога. Як позитивні приклади серед останніх видань слід виділити наступні: «Мова жестів» А. Піза [7], «Психологія обману» П. І. Юнацкевича, В. А. Кулганова [8], «Юридична психологія» В. Л. Васильєва [9], «Психологія впливу» Р. Чалдіні [10]; «Психологія лжи» П. Екмана [11].

6. Повинна вестися постійна боротьба з фактами приховування від обліку злочинів, вчинених обманним способом; співробітники правоохоронних органів повинні мати необхідну професійну підготовку, щоб правильно виявляти, реєструвати, правильно кваліфікувати і повно, об'єктивно розслідувати злочини в економічній сфері. З цією метою повинні видаватися методичні рекомендації, роз'яснення, проводитися семінари, навчання, підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів з залученням фахівців наукових установ. Правоохоронними органами і податковими організаціями повинні виявлятися, реєструватися і обнародуватися списки ріелторських компаній, агентств нерухомості, інших організацій, які займаються залученням грошових коштів юридичних і фізичних осіб, ді-

яльність яких несумісна із законом. У діяльності правоохоронних органів повинні застосовуватися новітні досягнення психології, педагогіки, соціології.

7. Правоохоронні органи мають бути оснащені необхідним озброєнням, засобами захисту, спецзасобами, оперативною, спеціальною і криміналістичною технікою, системами і засобами зв'язку, комп'ютерною і іншою оргтехнікою, транспортом, обмундируванням і спорядженням, устаткуванням, розміщеними в будівлях і спорудах відповідно до нормативів і світового рівня.

8. На державному рівні повинна здійснюватися і фінансуватися програма захисту потерпілих від злочинів. Оскільки основними наслідками злочинів у сфері економіки, вчинених із застосуванням обману, є матеріальні втрати, держава повинна застосовувати всі необхідні заходи для відшкодування збитку потерпілим. Такий підхід спостерігається в багатьох сучасних цивілізованих суспільствах.

Підводячи підсумки, можна зауважити, що за останні роки в Україні у сфері протидії економічній злочинності зроблено багато: прийнято новий Кримінальний кодекс України, низку інших законодавчих актів, спрямованих на систематичне проведення заходів з питань запобігання злочинності, запроваджена практика прийняття комплексних програм попередження злочинності на різних рівнях.

Враховуючи викладене, необхідно зазначити, що при успішній реалізації профілактичних заходів можна чекати зниження рівня криміналізації економіки, зміцнення довіри населення до держави, підвищення здатності самозахисту громадян від злочинів, в яких використовується обман, пошану громадян до співробітників правоохоронних органів.

Література

1. Аванесов Г. А. Криминология. – М., 1984. – 500 с.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. – М.: Стелс, 1995. – 304 с.
3. Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика. – М.: Изд-во Академии МВД СССР, 1980. – 528 с.
4. Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М, 2007. – 912 с.
5. Криминология: Учебник / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. В. Лунеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2004. – 640 с.
6. Криминология: Учебник / Под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М, 2005. – 734 с.
7. Аллан Пиз. Язык жестов. Как читать мысли окружающих по их жестам. – М.: Эксмо- Пресс, 2000. – 272 с.
8. Юнацкевич П. И., Кулганов В. А. Психология обмана. – Фолио-Плюс, 2001. – 320 с.
9. Васильев В. Л. Юридическая психология. – 5-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2005. – 655 с.
10. Чалдини Роберт. Психология влияния. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
11. Эман П. Психология лжи. – СПб.: Питер, 2007. – 272 с.

В. В. Высоцкая, аспирант

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОФИЛАКТИКИ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ, КОТОРЫЕ СОВЕРШАЮТСЯ
С ПОМОЩЬЮ ОБМАНА**

РЕЗЮМЕ

В статье исследовано развитие понятия предупреждения преступности, рассмотрены виды и субъекты профилактики, изложены предложения относительно разработки комплекса мер по профилактике преступлений, которые совершаются с помощью обмана

Ключевые слова: профилактика, обман, способ, совершение преступления, уголовное право